

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-019
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе,
хiebони Рӯдакӣ, 17)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Имомов Ҳумоюн Шарофиддинович дар мавзуи «Мақоми ҳуқуқӣ-конститутсионии хизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.02 – Ҳуқуқи конститутсионӣ; мувофиқи судии конститутсионӣ; мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ) пешниҳод шудааст.

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самти илм, ки аз рӯи он диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Диссертатсияи Имомов Ҳумоюн Шарофиддинович дар мавзуи «Мақоми ҳуқуқӣ-конститутсионии хизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.02 – Ҳуқуқи конститутсионӣ; мувофиқи судии конститутсионӣ; мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ), ки аз рӯи он ба Шурои диссертатсионӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январи соли 2022, таҳти № 15/шд 62 ҳуқуқи қабули диссертатсияҳо барои ҳимоя дода шудааст, мутобиқ мебошад.

Мубрам будани мавзуи диссертатсия.

Баъди ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ кишвари мо ба марҳилаи сифатан нави инкишофи давлатдорӣ миллии ворид шуда, самтҳои афзалиятноки ҳаёти ҷамъиятию давлатӣ ба тағйиротҳои кулӣ рӯ ба рӯ гардид. Эътирофи принципҳои гуногунандешии сиёсӣ, мафкуравӣ, демократия ва бисёрҳизбӣ имкон доданд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми ҳуқуқи озодиҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангии шахрвандонро қафолат диҳад ва барои таъмини онҳо тамоми шароитҳоро фароҳам оварад. Бинобар ин, барои танзими ин муносибатҳои нав дар ҷамъият, маҷудияти заминаҳои ҳуқуқӣ зарур аст. Дар ҳамин раванд, 6 ноябри соли 1994 Конститутсияи ҶТ ба тариқи раъйпурсии умумихалқӣ қабул гардида, дар ин санади меъёрии дорой қувваи олии юридикӣ гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ ҳамчун яке аз асосҳои сохтори конститутсионӣ муқаррар ва мустаҳкам шудааст. Дар

моддаи 27 ва 28-и Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ҳуқуқи озодиҳои сиёсии шаҳрвандони Тоҷикистон оид ба иштирок дар ҳаёти сиёӣ ва идораи давлатӣ ва ҳуқуқи ба муттаҳидшавӣ кафолат дода шуда, ҳифзи ин арзишҳо инъикоси худро дар Қонунҳои конституционӣ: «Дар бораи интихоботи Президенти ҶТ», «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии ҶТ», «Дар бораи интихоботи вакилон ба Маҷлиси Маҳаллии вакилони халқ», «Дар бораи Ҳукумати ҶТ», «Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ», «Дар бораи раёспурсӣ», Қонунҳои ҶТ: «Дар бораи ҳизбҳои сиёӣ», «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ», «Дар бораи иттифоқҳои касаба», «Дар бораи мақомоти ҳудфаъолияти ҷамъиятӣ», «Дар бораи Комиссияи марказии интихобот ва раёспурсии ҶТ», «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» пайдо намудаанд.

Ба андешаи муаллифи диссертатсия ҳизбҳои сиёӣ яке аз ниҳодҳои муҳими ҷамъиятӣ ва падидаи асосии соҳаи ҳуқуқи конституционии ватаниро ташкил дода, барои таъмини ҳуқуқи конституционии сиёсии шаҳрвандони Тоҷикистон ба муттаҳидшавӣ ва иштирок дар идоракунии корҳои давлатӣ амал мекунанд. Ҳизбҳои сиёӣ гарчанде ниҳоди ҷамъиятӣ ҳастанд, аммо дар аксар муносибатҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ фаъолона ҳуқуқи иштирок намуданро доранд. Ин хусусиятҳои ҳизбҳои сиёӣ мавқеи муҳими ҳуқуқӣ-конституционӣ доштани онҳоро дар низоми ҳокимияти давлатӣ ва ҳаёти сиёсии кишвар барои таҳкими принципҳои гуногундешии сиёӣ, мафкуравӣ ва бисёрҳизбӣ инъикос менамоянд. Аз ин бармеояд, ки мақсади таъсиси ҳизбҳои сиёӣ бунёд намудани ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ташаккули давлати ҳуқуқбунёд мебошад.

Дар таҳқиқоти мазкур муаллиф назари худро роҷеъ ба як қатор масъалаҳои назариявӣ ва амалии мансуб ба ҳизбҳои сиёӣ, аз ҷумла омилҳои пайдоиш ва инкишоф, моҳият ва сохтор, принципҳои ҳуқуқӣ, ҳуқуқи озода ва уҳдадорӣ, ниҳодинашавӣ (институтсинализатсия), иштирок дар фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ҳамкорӣ бо дигар падидаҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар низоми ҳуқуқи конституционии ватанӣ пешкаш намудааст.

Бинобар он ки қонунгузори конституционӣ, ҳосатан қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳизбҳои сиёӣ, ки тавассути он таъсис ва фаъолияти ҳизбҳои сиёӣ амалӣ гардонида мешавад, ба тақдир ва таҷдид эҳтиёҷ дорад. Аз ин рӯ, анҷом додани корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар соҳаи ҳуқуқи конституционӣ дар ҳама ҳолат айниҳолӣ ва зарурӣ доништа мешавад. Чунки ба ин васила, ҳолигиҳо дар соҳаи мазкур аз байн рафта, давра ба давра қонунгузори соҳавии ҳизбҳои сиёӣ тақдир ёфта, ба талаботи ҷомеа мутобиқ мегардад. Ҷамчунин, маҳз дар ҳамин

сурат, ҳукуки конституционӣ ва қонунгузории конституционӣ аз иҷрои вазифаҳои худ ба кулӣ мебарояд. Зеро қонунгузории ҚТ дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ва ҷавобгӯ намудани он ба техникаи қонунгузории муосир зарурат дорад.

Диссертатсияи Имомов Ҳ.Ш. аз феҳристи ихтисорот, муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо ва феҳристи адабиёти истифодашуда ва маъхазҳо иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва мантиқи таҳқиқот асос ёфтаанд.

Дар муқаддима мубрам будани мавзуи диссертатсия асоснок гардида, дараҷаи таҳқиқи он, мақсад ва вазифаҳо, объект ва мавзуи таҳқиқот, асосҳои назариявӣ, методологӣ, заминаҳои эмпирикӣ, навгонии илмӣ ва нуқтаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назарӣ ва амалии диссертатсия муайян карда шудааст, ҳамзамон тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот, саҳми шахсии доктар ва сохтори диссертатсия пешбинӣ гардидааст.

Боби якуми диссертатсия – «**Мафҳум, моҳият ва принципҳои ҳукуки ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон**» ном дошта, аз се зербоб иборат аст.

Дар зербоби якум – «**Мафҳуми ҳизби сиёсӣ ва мавқеи он дар низомии иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ**» муаллиф тасаввуроти ғоявӣ-назариявӣ асосиро оид ба ҳизбҳои сиёсӣ мавриди таҳлил қарор додааст. Қайд мегардад, ки имрӯз ҳизбҳои сиёсӣ асоси ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқбунёд мебошанд. Ҳизбҳои сиёсӣ – ин падидаи муҳими ҳукуки конституционии ватанӣ ва ҳамзамон субъекти хоси муносибатҳои ҳуқуқӣ-конституционӣ ба ҳисоб мераванд. Чун падидаи ҳукуки конституционӣ ҳизбҳои сиёсӣ дар ҷаҳорҷӯбаи меъёрҳои ҳуқуқӣ-конституционӣ, ки бо маҷмуи меъёрҳои ҳукукии яқхела ва бо ҳам алоқаманди муносибати байни ин ҳизбҳо ва давлат муайян мегарданд, таъсис ва фаъолият менамоянд. Ҳамчун субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ-конституционӣ ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди интиҳобот, раёйпурсии умумихалқӣ, дигар чорабиниҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ фаъолона иштирок намуда, барои таъмини ҳуқуқҳои конституционии шаҳрвандони ҚТ ба муттаҳидшавӣ ва иштирок дар идоракунии корҳои давлатию ҳаёти сиёсӣ мусоидат мекунанд.

Баъдан рисола навис меъёрҳои ҳуқуқӣ-конституционии алоқаманд ба ҳизбҳои сиёсиро дар доираи конституцияҳои кишварҳои ҷаҳон ва Конституцияи ҚТ таҳлили амиқи муқоисавӣ-ҳуқуқӣ мегузаронад. Дар натиҷа, ӯ ба хулосае меояд, ки ҳуқуқҳои конституционии ҳизбҳои сиёсӣ ҚТ, ки дар Конституцияи кишвар муқаррар шудаанд, нисбат ба ҳуқуқҳои ҳизбҳои сиёсӣ дигар давлатҳо васеътар ва фарогиртар мебошанд.

Зербоби дуҷум – «Сохтор ва таркиби ҳизбҳои сиёсӣ» - ро диссертант ба таҳлили моҳияти ҳуқуқӣ-конститутсионии падидаи ҳизбҳои сиёсӣ ва мақоми ҳизбҳои сиёсӣ дар ҳаёти ҷомеа мебахшад, инчунин онҳоро аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ-конститутсионӣ муайян менамояд.

Муаллиф қайд мекунад, ки аз рӯи сохти ташкилӣ ҳизбҳои сиёсӣ ба: а) ҳизбҳои муташаккили ба расмиятдаровардашуда; б) ҳизбҳои муташаккили ба расмиятдароварданашуда ҷудо мешаванд.

Илова бар ин, ҳизбҳои сиёсӣ дорои сохтори сезинавӣ: 1) ҳизби сиёсӣ; 2) идораи ҷумҳуриявӣ; 3) идораи маҳаллӣ (дар мавриди сохти федеративии давлатҳо) мебошанд. Мақоми олии ҳизб анҷумани ҳизб мебошад, ки мақомоти роҳбарикунандаи доимии худро ташкил мекунад, дар сатҳи ҷаҳонӣ ҷумҳуриявӣ ва маҳаллии онҳо конференсияҳо, маҷлисҳои умумӣ мегузаронанд, мақомоти маҳаллии идоракунии ҳизбро таъсис мекунанд.

Аз нуқтаи назари диссертант ҳизбҳои сиёсӣ аз рӯи табиати худ маҷмуи хосиятҳои муайяни сиёсӣ ва иҷтимоӣ доранд. Пас, ҳизби сиёсӣ метавонад дар таҳияи барномаи мафкуравӣ, ки ба ҷамъият, давлат ва шахсият нигаронида шудааст, бо дарназардошти шаклҳои моликият, шароит ва мақсадҳои истеҳсолот ва ғайра иштирок намояд. Дар баробари ин ҳизбҳои сиёсӣ бояд мақсадҳои идоракунии давлатӣ ва ҷамъиятиро ба инобат гиранд. Ҳамаи ин ба ҳизби сиёсӣ имкон медиҳад, ки дар идоракунии давлат иштирок намояд. Ба шарте, ки ҷаҳонӣ ҳизб дуруст ба роҳ монда шавад, намоёндагони он метавонанд, дар сохторҳои давлатӣ ва маҳаллӣ мавқеи сазоворро ишғол намоянд.

Ба ақидаи муаллиф, мураккабӣ ва гуногунҷанбаии масъалаи сохтор ва таркиби ҳизбҳои сиёсӣ равиши комплексиро дар заминаи муайян намудани мақоми ҳуқуқии онҳо тақозо мекунад. Бояд қайд кард, ки моҳияти ҳизбҳои сиёсиро хусусияти сегонаи онҳо муайян мекунад. Масалан, «ҳизби сиёсии дар қудратбуда» метавонад, ҳамчун ташкилоти интихоботӣ вучуд дошта бошад ва баъдтар ҷаҳонӣ худро бо фраксияҳои парламонӣ муттаҳид созад. Дар ин сурат мақоми ҳизби сиёсӣ тағйир меёбад, аммо унсурҳои сохтори он бетағйир мемонанд. Дар ин ҷо суоле ба миён меояд, ки сохтори мақоми ҳизбҳои сиёсӣ чиро дар назар дорад? Эҳтимолан, аз рӯи сохтори мақоми ҳуқуқӣ ҳизбҳои сиёсиро метавон яке аз намудҳои иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ҳисоб намуд. Дар навбати худ, иттиҳодияи ҷамъиятӣ ҳамчун намуди махсуси субъекти ҳуқуқии дастаҷамъӣ баромад мекунад, ки он ҳам яке аз намудҳои иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Бинобар ин метавон гуфт, ки сохтори мақоми ҳизбҳои сиёсӣ дар ин маврид бо мақоми ҳар як субъекти дигари ҳуқуқ мувофиқат менамояд. Сохтори

мақоми ҳуқуқии ҳар як субъект дорои хусусиятҳои умумӣ мебошад, дар ҳоле ки таркиби ҳолати ҳуқуқии он – падидаи хусусӣ мебошад. Субъектҳои ҳуқуқӣ маҳз аз рӯи мазмуни мақоми ҳуқуқӣ аз ҳамдигар фарқ мекунанд, аммо ин то он даме, ки сохтори онҳо яхела шавад.

Дар зербоби сеюми боби якум – «Принсипҳои ҳуқуқии таъсис ва фаъолият ҳизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» - диссертант менависад, ки асоси фаъолияти ҳуқуқӣ-конститутсионӣ ҳизбҳои сиёсӣ муҳимтарин ҷузъҳои таркибии мақоми ҳуқуқӣ-конститутсионии онҳост. Ҳамин тариқ, яке аз чунин ҷузъҳои асосӣ эътирофи принсипҳои конститутсионӣ аз ҷониби ҳизбҳои сиёсӣ мебошад. Бо риояи ин принсипҳо, ҳизбҳои сиёсӣ мақоми ҳуқуқии пешбиниамудаи Конститутсияи кишварро соҳиб мешаванд.

Диссертант зикр менамояд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол, пеш аз ҳама чунин принсипҳои умумиэътирофшудаи ҷаҳонӣ, аз қабилӣ афзалияти ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, волоияти Конститутсия ва қонунҳо, таҷзияи ҳокимияти давлатӣ, гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ, бисёрҳизбӣ, соҳибхитӣрии халқ, шаклҳои гуногуни моликият, аз ҷумла моликияти хусусӣ, интихобот ва раъйпурсӣ дар сатҳи олӣ эътироф намудааст. Ба даст овардани соҳибхитӣрии давлатӣ ба Тоҷикистон имкон дод, ки раванди демократикунонии кишварро оғоз намояд, низоми бисёрҳизбӣ инкишоф ёбад ва ҳама гуна речаи тоталитариро рад кунад. Ҳамаи аъзоёни ҷомеаи шаҳрвандии Тоҷикистон ҳуқуқи озодона баён кардани фикри худ дар бораи ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятии мамлакат пайдо карданд.

Муаллиф таъкид кардааст, ки дар шароити муосир барои Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибхитӣр, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ, ки ҳуқуқи байналмилалӣ ва принсипҳои конститутсиониро эътироф мекунад, таҳкими ваҳдати мардум, тамоми сохторҳои қудратии давлатӣ махсусан муҳим аст ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандони мамлакатро самаранок таъмин менамояд. Дар баробари ин ба гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ ҳамчун яке аз муҳимтарин принсипҳои конститутсионӣ аҳамияти калон дода мешавад. Ба шарофати татбиқи он шаҳрвандон ҳуқуқи муттаҳид шудан ба иттиҳодия, озодии суҳан ва ибрази андеша, ҳуқуқи иштирок дар интихоботи умумӣ, раъйпурсӣ, пешбарии намояндагони худро ба мақомоти намояндагии ҳокимияти давлатӣ, иштирок дар ҷорабиниҳои муҳимми сиёсӣ ва ғайра доранд.

Боби дуюм – «Танзими ҳуқуқӣ-конститутсионии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар ҶТ» - ба таҳлили тартиби таъсис ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ,

ҳуқуқ ва уҳдадориҳои онҳо, асосноккунии зарурати назорати давлатӣ ба фаъолияти хизбҳои сиёсӣ ва ҷавобгарии ҳуқуқии онҳо бахшида шудааст.

Дар зербоби якуми ҳамин боб – «Тартиби ташкил ва фаъолияти хизбҳои сиёсӣ тибқи қонунгузори ҚТ» - диссертант қайд менамояд, ки дар марҳилаи муосири инкишофи таърихӣ-иҷтимоии худ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои бунёди давлати демократӣ ва ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ талош дорад. Зимнан, ин раванд ба анъанаҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар, таъсиси хизбҳои сиёсӣ асос ёфтааст, ки бидуни онҳо ташаккули давлати демократӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ғайриимкон аст. Фақат дар ҳамкориҳои мутақобилаи давлат бо он хизбҳои сиёсии дар кишвар мавҷудбуда мушкилоти ҳаётан муҳим ва ҳифзи манфиатҳои шаҳрвандон имконпазир аст. Бо дарназардошти ин метавон гуфт, ки ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятии ҷомеа ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии шаҳрвандони кишвар ба шарофати ҳуқуқи шаҳрвандон ба иттиҳодия (дар доираи созмонҳои гуногун ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ) хеле фаълтар амалӣ мегардад.

Ташкил ва фаъолияти хизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон тибқи қонунгузори он муайян мегардад, ки риояи онҳо аз тарафи Вазорати адлияи ҚТ, мақомоти адлияи маҳаллии вилоятҳо, мақомоти прокуратураи ҚТ, мақомоти назорати молиявии давлатӣ ва мубориза бо коррупсия ва мақомоти андоз назорат карда мешаванд.

Ба андешаи муаллифи диссертатсия тибқи қонунгузори ҚТ ҳангоми таъсиси хизбҳои сиёсӣ қоидаҳои муайян амал мекунанд, ки нисбат ба дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ татбиқ намегарданд. Масалан, хизбҳои сиёсиро танҳо шаҳрвандони Тоҷикистон таъсис дода метавонанд; хизбҳои сиёсӣ метавонанд, дар интиҳобот ва раъйпурсӣ иштирок намоянд; онҳо ҳуқуқ доранд, ки фраксияҳои парламониро ташкил кунанд; бо субъектҳои давлатҳои хориҷӣ (аз ҷумла давлатҳо, хизбҳои сиёсии онҳо, ташкилоту муассисаҳои хориҷӣ ва ғ.) дар масъалаҳои сиёсӣ ҳамкорӣ карда метавонанд.

Дар зербоби дуюм – «Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои хизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» - муаллиф татбиқи муносибатҳои ҳуқуқӣ-конститутсиониро дар ҚТ таҳқиқ намуда, шумораи зиёди субъектҳои дар ин раванд иштироки фаълондоштаро ба назар мегирад. Ҳар яке аз ин субъектҳо вазифаи мушаххас, мақоми ҳуқуқӣ ва нақши махсуси худро доранд. Маҷмуи ҳуқуқу уҳдадориҳои хизбҳои сиёсӣ ҳамчун ташкилот ва падидаи амалигардонии ҳуқуқу озодиҳои шахсият дар марҳилаи таъсиси он бо қонунгузори дахлдор танзим карда мешавад. Таҳкими мақоми қонунгузори хизбҳои сиёсӣ ҳамчун ташкилоти ҷамъиятӣ ва падидаи татбиқи ҳуқуқу озодиҳои фард муҳимтарин ҷузъи рушди минбаъдаи ин падидаи ҳуқуқӣ-конститутсионӣ мебошад.

Рисоланавис як қатор ҳуқуку уҳдадорихои ҳизбҳои сиёсиро ҳамчун ташкилоти оммавӣ ва падидаи амалигардонии ҳуқуқ ва озодиҳои шахсият муайян кардааст.

Ҳуқуқҳои ҳизбҳои сиёсӣ:

- 1) ҳуқуқи иштирок дар чорабиниҳои гуногуни оммавӣ;
- 2) ҳуқуқ ба ҳифзи манфиатҳои қонунии аъзоёни он;
- 3) ҳуқуқи мустақилона муайян кардани тартиби дохил шудан ва хорич намудани узвият ба ҳизби сиёсӣ, инчунин ҳуқуқ ва уҳдадорихои аъзоёни онҳо.

Уҳдадорихои ҳизбҳои сиёсӣ:

- 1) риояи принсипи узвияти ихтиёрӣ;
- 2) роҳ надодан ба таъбири аъзоёни ҳизб;
- 3) таъмини иштироки аъзоён дар фаъолияти ҳизби сиёсӣ.

Дар зербоби сеюм - «**Назорати давлатӣ ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва ҷавобгарии ҳуқуқии онҳо**» - масъалаҳои назорати давлатӣ ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ аз ҷониби мақомоти дахлдори ваколатдори давлатӣ ин масъалаи хеле муҳим буда, пеш аз ҳама ба мақоми ҳуқуқӣ-конститутсионии ин ҳизбҳо дахл дорад. Умуман, назорати давлатӣ санҷиши амалҳои ифода менамояд, ки нисбати ҳизби сиёсӣ ва ташкилоти минтақавӣ он амал мегардад. Ин амалҳо ба қонунгузори ҚТ, ки дар онҳо самтҳои фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ амиқ муайян карда шудаанд, ё ба ойиномаҳо мувофиқат нақунанд ё ба дигар ҳуҷжатҳои қабулнамуаи ҳуди ҳизбҳо муҳолиф бошанд.

Диссертант қайд менамояд, ки назорати давлатӣ ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар қаламрави ҚТ тибқи қонунгузори кишвар аз ҷониби Вазорати адлияи ҚТ, раёсатҳои адлияи ВМКБ, вилоятҳо, мақомоти прокуратураи ҚТ, Комиссияи марказии интиҳобот ва раёспурсии ҚТ, Суди Олии ҚТ ва дигар мақомоти давлатӣ амалӣ мегардад.

Ба андешаи муаллиф, масъалаи субъективии ҳизбҳои сиёсӣ аз ҷавобгарии ҳуқуқӣ-конститутсионии онҳо вобаста аст. Агар ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун ташкилоти ҷамъиятӣ ҳадафи худ дар фаъолияти давлат иштирок дошта бошанд, пас дар ин ҳолат нисбати онҳо ҳатман шаклҳои гуногуни ҷавобгарии ҳуқуқӣ татбиқ мешаванд: ҳуқуқӣ-конститутсионӣ, ҳуқуқӣ-маъмурӣ, ҳуқуқӣ-гражданӣ, ҳуқуқӣ-молиявӣ. Намудҳои номбаршудаи ҷавобгарии ҳуқуқӣ дорои хусусиятҳои фарқкунанда мебошанд. Фарқияти аввал – ин оқибатҳои ҳуқуқӣ мебошад. Ҳамин тариқ, дар соҳаи маъмурӣ (дар доираи ҷавобгарии маъмурӣ-ҳуқуқӣ) риоя ва иҷро накардани қоидаҳои идоракунии давлатӣ ва қонуншиканӣ дар соҳаи молиявӣ ҳизбҳои сиёсӣ дар сурати напардохтани бочи давлатӣ ва ё вайрон кардани қонунгузори андоз ба ҷавобгарии молиявӣ кашида мешаванд.

Чавобгарии ҳуқуқӣ-конститутсионии ҳизбҳои сиёсӣ ба сифати чавобгарии оммавӣ-сиёсӣ эътироф гардида, он дар ҳолате ба миён меояд, ки ҳизби сиёсӣ ҳамчун субъекти муносибатҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ уҳдадорҳои қонунии худро иҷро намекунад ва бар зидди он мучозоти ҳуқуқӣ-конститутсионӣ ба қор мебарояд. Хусусиятҳои татбиқи чавобгарии оммавӣ-ҳуқуқии ҳизбҳои сиёсӣ бо нақш ва аҳамияти онҳо муайян карда мешаванд. Бо вучуди он, ки ҳизбҳои сиёсӣ ташкилоти ҷамъиятии шахрвандон ба ҳисоб мераванд, вале дар раванди иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва идорақунии давлатӣ хусусияти падидаи оммавӣ пайдо мекунанд (масалан, иштироки онҳо дар маърақаҳои интихоботӣ ва раёйпурсиҳои умумихалқӣ).

Муаллиф пас аз таҳлили масъалаҳои чавобгарии ҳуқуқӣ-конститутсионии ҳизбҳои сиёсӣ ба ҳулосае меояд, ки ин падидаи ҳуқуқӣ дар ҚТ то ҳол ҳамаҷониба омӯхта нашудааст. Дар натиҷа, ин чавобгарии ҳизбҳои сиёсӣ то ҳол бенизом ва бетанзим боқӣ мемонад. Ҳамин тавр, чавобгарии ҳуқуқӣ-конститутсионии ҳизбҳои сиёсӣ дар як қатор санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ зикр шудааст, ки истифодаи амалии онҳоро душвор мегардонад. Муаллиф муътақид аст, ки қонунгузори дар бораи ҳизбҳои сиёсии кишвар ба такмил ниёз дорад ва яке аз қадамҳои муҳим дар ин раванд бояд дар моддаи алоҳидаи Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ» чавобгарии ҳуқуқӣ ҷой дода шавад. Ин метавонад, ба таҳкими асосҳои ҳуқуқӣ ва тартиби татбиқи чавобгарии ҳуқуқӣ-конститутсионии ҳизбҳои сиёсӣ дар асоси меъёрҳои бланкетӣ ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, ки ба муқаррароти асосӣ ишора мекунанд, мусоидат намояд.

Дар асоси омӯзиши паҳлуҳои ҳуқуқӣ-конститутсионии падидаи ҳизбҳои сиёсӣ муаллиф як қатор ҳулосаҳои илмӣ ва тавсияҳои амалиро манзур намудааст, ки онҳо аз мазмуну моҳияти вазифаҳои гузашташуда бар меоянд.

Дараҷаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҷимоя пешниҳод шудаанд.

Таҳқиқоти диссертатсионии Имомов Ҳ.Ш. дар муҳити илми ҳуқуқи конститутсионии ватанӣ аввалин ва ягона қори илмӣ дар омӯзиши масоили марбут ба ҳизбҳои сиёсӣ мебошад. Дар қори диссертатсионӣ масъалаи ташаккули ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун падидаи ҳуқуқи конститутсионӣ ва субъекти муносибатҳои ҳуқуқи конститутсионӣ амиқ таҳлил гардида, шарҳи муаллифӣ масоили мансуб ба мақоми ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми сиёсии кишвар ва хусусиятҳои хоси ҳуқуқии онҳо асоснок ва пешниҳод карда шудааст. Ҳамчунин, аввалин маротиба аз ҷониби муаллиф таҳлили чунин масъалаҳои муҳимме, чун мақоми ҳуқуқӣ-конститутсионии ҳизбҳои сиёсӣ, ниҳодинашавии (институционализатсияи) ҳизбҳои сиёсӣ, иштироки ҳизбҳои сиёсӣ дар

раванди идоракунии корҳои давлатӣ, ҳуқуқу озодӣ ва уҳдадорихои ҳизбҳои сиёсӣ, ҷавобгарии ҳуқуқӣ-конститутсионии ҳизбҳои сиёсӣ ва робитаи ҳизбҳои сиёсӣ бо дигар субъектони муносибатҳои ҳуқуқи конститутсионӣ амалӣ шуда, барои тақмили қонунгузорӣ дар танзими муносибатҳои соҳаи мазкур тавсияҳо дода мешавад.

Диссертант вазифаҳои гузаштаи худро дар самти таҳқиқоти диссертатсионии мазкур тавассути нуктаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳоднамудааш пурра инъикос намуда, ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои худ аз сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ, қонунгузори миллӣ, санадҳои меъриии ҳуқуқи байналмилалӣ, қонунгузори давлатҳои алоҳида дар самти ҳизбҳои сиёсӣ, инчунин аз андешаву назари олимони дохиливу хориҷӣ истифода намудааст, ки онҳо дар маҷмӯъ, навгонии таҳқиқоти диссертатсиониро таъмин намудаанд. Нуктаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, ҷанбаҳои назариявӣ ва ҳуқуқӣ-конститутсионии ҳизбҳои сиёсиро ифода менамоянд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳоднамудаи муаллифи рисолаи илмиро ба чунин гурӯҳҳо ҷудо намудан имконпазир мебошад:

- навгонии хусусияти назариявидошта, яъне дар рисола даврони ташаккул ва инкишофи мақоми ҳуқуқӣ-конститутсионии ҳизбҳои сиёсӣ дар таърихи қонунгузори конститутсионии Тоҷикистон ба таври амиқ мавриди баррасӣ қарор дода шуда, муаллиф боваста ба пайдоиш ва рушди падидаи мазкур андешаҳои худро ибраз намудааст. Ҳамчунин, дар заминаи ин, муаллиф табиати ҳуқуқӣ-конститутсионии падидаи ҳизби сиёсӣ, мафҳуми ҳизби сиёсӣ ва мавқеи он дар низоми иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, сохтор ва таркиби ҳизби сиёсӣ ва принципҳои ҳуқуқӣ-конститутсионии таъсис ва фаъолияти ҳизбҳои сиёсиро таҳқиқ ва пешниҳод месозад;

- навгонии, ки ба тақмили қонунгузорӣ равона гардидаанд, яъне дар заминаи ин диссертант як зумра тавсияҳои илман асосноки худро баҳри таҷдиди қонунгузори соҳавии ҳизбҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудааст. Аз ҷумла, дар ин бахш муаллиф мақоми ҳуқуқӣ-конститутсионии ҳизбҳои сиёсиро пеш аз ҳама бо мавқеи ишғолкардаи онҳо дар низоми сиёсии ҷомеа муайян мекунад. Дар баробари ин, ҷойи онҳоро меъёрҳои ҳуқуқи дахлдори дар Конститутсияи кишвар ва қонунҳои конститутсионии муқарраргардида ишғол мекунанд. Дар ҳуди ҳамин санадҳои қонунгузорӣ мафҳуми ҳизби сиёсӣ, сохтори он, тартиби таъсис, шартҳои боздошт ва барҳамдиҳии ҳизбҳои сиёсӣ, ҳуқуқ ва уҳдадорихо, принципҳои ҳамкорӣ бо мақомоти давлатӣ ва ғайра ифода гардидаанд;

-навгонихое, ки хусусияти амалӣ доранд, яъне он таклифу пешниҳодҳои асосноки илмӣ, ки аз таҳлили қонунгузори амалкунанда ба миён омадаанд ва дар самти бартараф кардани мушкилиҳои ҷойдошта дар фаъолияти хизбҳои сиёсӣ кумак мерасонанд. Аз ҷумла, ба хизбҳои сиёсӣ ҳуқуқи пешниҳод намудани номзадҳо ба аъзогии комиссияҳои участкавии ҳама намуди интихобот ва иштироки онҳо дар омодагӣ ба интихобот ва райъпурсиҳо ба ҳайси аъзои комиссияҳои участкавӣ.

Асоснокӣ ва эътимоднокии ҳулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда.

Қайд намудан зарур аст, ки асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳлили воқеъбинона ва ҳаматарафаи пажуҳишҳои назариявӣ ва ҳуқуқӣ-конститутсионии марбут ба паҳлуҳои гуногуни мақоми ҳуқуқӣ-конститутсионии хизбҳои сиёсӣ, таҳлили натиҷа ва ҳулосаҳои дар илм пазируфташуда, табиати ҳуқуқӣ, мафҳумҳо, ақидаҳо ва тавсияҳои назарию амалии муаллиф, нуктаҳои илмии таҳқиқот, таҳқиқи ҳолати кунунӣ ва роҳҳои тақмили меъёрҳо оид ба мақоми ҳуқуқӣ-конститутсионии хизбҳои сиёсӣ, асос меёбанд.

Аҳамияти илмӣ ва амалии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ.

Таҳқиқоти диссертатсионии Имомов Ҳ.Ш. аҳамияти баланди илмӣ ва амалӣ дорад. Зеро, маводи рисола фаҳмишҳои илмиро оид ба мақоми ҳуқуқӣ-конститутсионии хизбҳои сиёсӣ мукамал гардонид, барои таҳқиқоти минбаъда дар ин самт, ҳамчун сарчашма баромад менамоянд. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур имкон медиҳанд, ки роҳҳои ташаккули падидаи хизбҳои сиёсӣ, табиати ҳуқуқӣ ва мавқеи он дар қонунгузори соҳавии хизбҳои сиёсӣ муайян гардад.

Маврид ба тазаккур аст, ки таҳқиқоти диссертатсионӣ ва нуктаҳои илмию пешниҳодҳои амалии дар он инъикосгардида, метавонанд дар тақмили қонунгузори соҳавии хизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, қонунгузори интихоботӣ, таҳияи концепсияҳои ҳуқуқӣ ва таълим дар соҳаи ҳуқуқи конститутсионӣ саҳмгузор бошанд. Инчунин, натиҷаҳои рисоларо метавон дар таълими фанҳои «ҳуқуқи конститутсионӣ», «ҳуқуқи интихобот ва мурофиаи интихобот», «ҳуқуқи парламонӣ» ва ғ., ҳангоми навиштани қорҳои курсӣ, рисолаҳои хатм, рисолаҳои магистрӣ ва рефератҳо истифода бурд.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ.

Доир ба мавзуи диссертатсия ва моҳияти он унвонҷӯ 20 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 7 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд. Зикр намудан ба маврид аст, ки теъдоди маводи чопшуда ба банди 35 Тағриби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Дар интишороти натиҷаҳои асосӣ, хулосаҳои таҳқиқот ва тавсияҳои амалии муаллиф инъикоси худро ёфтаанд. Автореферат ва корҳои илмие, ки дар мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ рӯйи чоп омадаанд, мазмуну моҳияти рисолаи илмиро ба таври зарурӣ инъикос менамоянд.

Масъалаҳои баҳснок дар таҳқиқот.

Диссертатсияи Имомов Ҳ.Ш. дар баробари муваффақиятҳо, инчунин баъзе масъалаҳои дар худ ҷой додааст, ки аз нигоҳи илмӣ баҳснок мебошанд ва онҳоро ба таври зерин нишон додан мумкин аст:

1. Унвонҷӯ дар банди 3 нуктаҳои назариявии ба ҳимоя пешниҳодшуда қайд менамояд, ки дар ҷомеаи демократӣ ба робитаи байни ҳизбҳои сиёсӣ ва давлат аҳамияти хосса дода мешавад. Пеш аз ҳама - фаъолияти ҳар як ҳизби сиёсӣ дар Тоҷикистон бояд бо меъёрҳои возеҳи мушаххаси ҳуқуқӣ-конститутсионӣ (муқаррар) ё мустақкам гардад. Ин меъёрҳо пеш аз ҳама иборатанд аз:

- қобилияти ҳуқуқдорӣ ҳизбҳои сиёсӣ;
- мақоми ҳуқуқии онҳо;
- салоҳияти онҳо.

Ҳамзамон, фаъолияти онҳо бояд кафолатҳои ҳуқуқӣ дошта бошад, ки бешубҳа ҷавобгарии ҳуқуқӣ ва конститутсионии ҳизбҳои сиёсиро барои риоя накардани қонунҳои кишвар истисно намекунад.

Ба назари мо, дар дохили ин нуктаи пешниҳодшаванда усулҳои ҳуқуқии мақоми ҳизбҳои сиёсиро низ ҷойгир мекарданд, мазмуну он пурратар мегардид.

2. Зимни анҷом додани таҳқиқоти илмӣ аз ҷониби муаллиф як қатор тавсияҳои амалӣ пешниҳод шудаанд ва дар банди 3-и он пешниҳод мегардад, ки ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» тағйироту иловаҳо ворид карда, ба ҳизбҳои сиёсие, ки дар парламон (Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон) намоянда (вакил) доранд, бе ҷамъ овардани имзои интихобкунандагон (панҷ ғоиз) ҳуқуқи пешбарии номзад ба мансаби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шавад.

Дар ин маврид бояд қайд кард, ки пешниҳоди ин меъёр ба Қонуни конститутсионӣ «Дар бораи интихоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба банди 3-и моддаи 65 Конститутсияи ҚТ: «Шахсе ба

номзадии Президент ба қайд гирифта мешавад, ки ҳадди ақал 5 фоизи интихобкунандагон ба пешниҳоди номзадии ӯ имзо гузошта бошанд.» ҳамоҳанг нашудааст. Аз ин рӯ, муаллифро зарурат аст, ки бо назардошти ин банди меъёри Конститутсия пешниҳоди худро муайян кунад.

3. Бояд гуфт, ки яке аз принципҳои асосии давлати ҳуқуқбунёд ва демократӣ ин гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ мебошад. Падидаи мазкур дар илми ҳуқуқи конститусионӣ ва доираи илмҳои дигари ҷомеашиносӣ (сиёсатшиносӣ, фалсафа) аз тарафи олимони мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор гирифтааст. Гуногунандешии сиёсӣ дар илми ҳуқуқи конститусионӣ ин имконияти ҳуқуқии дар ҷамъият озодона баён намудани андешаҳои мухталифи ғизбҳои сиёсӣ, ташкилот ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ фаҳмида мешавад, ки мақсад ва ҳадафҳои гуногуни муфидро доранд. Дар ин хусус муаллифи диссертатсия тадқиқоти хуби илмӣ гузаронидааст (сах. 93-96), вале ҳангоми таҳқиқи масъала бештар ба маводҳои илмии хориҷӣ таъя карда, аз маводҳои илмии ватанӣ камтар истифода намудааст.

Мулоҳизаҳои, ки қайд гардиданд, дар умум, ҳангоми баҳодиҳии мусбати таҳқиқоти диссертатсионӣ нақши муайянкунандаро намебозанд ва танҳо шаҳодати он мебошанд, ки масъалаҳои баррасишаванда хеле муҳим буда, мураккаб ва баҳсноканд ва муаллиф дар ҳалли баъзе масъалаҳо дар натиҷаи омӯзиши сарчашмаҳои ҳуқуқӣ, адабиёти соҳавӣ ва баҳодиҳии ақидаҳои олимони гуногун нуктаи назари муаллифии худро пешниҳод намудааст, ки ин хоси гузаронидани чунин таҳқиқоти илмӣ мебошад. Мазмуни диссертатсия аз кофӣ будани пуррагии баёни мазмун ва навгонии илмӣ доштани он шаҳодат медиҳад. Муаллиф аз натиҷагириҳо ҳулосаҳои худро баён намудааст, ки онҳо метавонанд барои рушди илми ҳуқуқи конститусионӣ саҳми сазовори худро гузоранд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Диссертатсияи Имомов Ҳ.Ш. ба талаботи банди 31 ва 33 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд. Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда, дорои мазмун ва мантиқи ягонаи дохилӣ мебошад. Сатҳи навгонии илмии диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ ва пешниҳоди тавсияҳои амалие, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ амалӣ саҳми шахсии муаллифро тасдиқ

менамоянд. Инчунин, тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби таҳқиқоти илмӣ саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳад.

Хулоса, рисолаи диссертатсионии Имомов Ҳумоюн Шарофиддинович ба талаботҳо оид ба корҳои диссертатсионӣ дар мавриди дарёфти дараҷаи илмии номзоди илм мувофиқ буда, муаллифи он сазовори ноил гардидан ба дараҷаи илмии номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.02 – Ҳуқуқи конститутсионӣ; муурофияи судии конститутсионӣ; мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии (илмҳои ҳуқуқшиносӣ) мебошад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
дотсент, мудири кафедраи фанҳои
давлатӣ-ҳуқуқии Донишгоҳи
(Славянии) Россия ва Тоҷикистон

 — Эльназаров Д.Х.

Имзои Эльназаров Д.Х.-ро тасдиқ
мекунам:

Сардори шӯбаи кадрҳои Донишгоҳи
Россия ва Тоҷикистон

Раҳимов А.А.

Суроғаи муқарриз:

734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, кӯч. М: Турсунзода, 30
Тел.: (992) 37 221-35-50
E-mail: p.rektora@mail.ru
<http://www.rtsu.tj>